

ՇԱԻԱՐՇ ՆԱՐԴՈՒՆԻ

ՆՊԱՍՏ ՄԸ

ՀԱՅ ԵՒ ԹՈՒՐԲ ԱՇՈՒՂԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ

Բ. ՄԱՍ

Թէ հայ աշուղական արւեստը կը դանւի թուրք աշուղական արւեստին ազդեցութեան տակ, յաւակնութիւն մըն է, որ կը մատնէ ազգային եսի գերաճում մը (hypertrophie du moi national) թուրքերուն մէջ *) ինչպէս եւ չփոթութիւն մը:

Մենք պիտի զբաղինք միայն այդ չփոթութեան քննութեամբ:

Թուրքերուն չփոթութիւնը կը ծագի նախ անկէք, որ աշուղ կը կոչին հայ ժողովրդական կարգ մը երգիչներ: Արդ, սովորութիւն է ըսել, որ աշուղ բառը հայացած ձեւն է աշըֆ արարերէն բառին:

Լա՛ւ, ուրեմն արարերէնի մէջ պէտք է որ աշըֆ նշանակէ ինչ որ կը նշանակէ աշուղ բառը մեր մէջ:

Տեսնենք:

Ահա Սըր Ճէյմս Ու.Րէզասուզի բառարանը, (Turkish and English Lexicon), տպ. Պոլիս, 1890 :

ԱՇԸՔ - Արարերէն՝ սիրահար, թուրքերէն՝ Թափառական երգիչ:

Ահա Էօմէր Ֆայիքի բառարանը, Deutsch - Turkisches Worterbuch, (տպ. Պոլիս, 1898) :

*) Այս երեւոյթին իբրեւ փաստ կարելի է յիշել բուրք ազգային նոր ֆայլերգը, ուր դրդագին կը յայտարարի թէ բուրքերը պիտի ապրին պատմութեան մէջ, ինչպէս ապրեք եմ ... պատմութեան առաջ: Նոյնքան յանձնապատան, բայց աւելի հետաքրքրական է փրփ. եռստփ Զիպի գիրքը, - *Եռնանտան էվէլէթի թուրք մէտէնէթի*: Այս գիրքին մէջ ի գուր փնտոեցի ժողովրդային բանահիւսութեան պատահիկ մը, որ աւելի հին բլար քան մեր գոգքան երգերուն արձագանգները:

ԱՇԸՔ - Արաբերէն՝ սիրահար, թուրքերէն՝ երգիչ:

Ահա Քէլէկեանի բառարանը, Dictionnaire Turc - Français, (տպ. Պոլիս, 1911):

ԱՇԸՔ - Արաբերէն՝ սիրահար, թուրքերէն ժողովրդական երգիչ, երաժիշտ: Քէլէկեան կաւելցնէ նաեւ *adorateur mystique*, կարեւոր է բառին տրւած այս նշանակութիւնը:

Ահա Շէմսէյումին Սամիի բառարանը, Բաւմուսը Թիւրք (տպ. Պոլիս, 1901):

ԱՇԸՔ - Արաբերէն՝ սիրահար, թուրք ժողովրդական լեզուով՝ սազ եւ դափ նւագող սրճարանի բանաստեղծ:

Ինչպէս կը տեսնուի, Արաբները աշրժ անունը չեն տար ժողովրդական երգիչներուն, գէթ իրենց բառարաններուն մէջ չկայ այդպիսի յիշատակութիւն: Թուրքերն են, որ այդ բառին կուտան, իբրեւ թէ իրենց ժողովուրդէն առնելով, նշանակութիւն մը որ երբեք կապ չունի արաբերէն բառին ստուգարանութեան հետ, - «սազ եւ դափ նւագող սրճարանի բանաստեղծ»:

Պէտք չէ՞ հարցնել, - եթէ թուրքերն են որ այդ նշանակութիւնը կուտան արաբերէն բառին, որ զուրկ է այդ նշանակութենէն, ի՞նչպէս կրկնայ որ չունէին քուրճերէն բառ մը այդ իսկ նշանակութեամբ: Եթէ թուրքերը ունէին «սազ եւ դափ նւագող սրճարանի բանաստեղծներ», ապահովաբար ունէին նաեւ բառ մը, որ անոնց կը տրւէր իբրեւ անուն: Այն ատեն ի՞նչ հարկ իւրացնելու եւ ազգայնացնելու արաբերէն բառ մը, որ օտար կը մնայ իրեն տրւած իմաստին: Այսպէս, երբ Հայը կիւրացնէ եւ կազգայնացնէ Խանուք բառը, զայն կը գործածէ այն իմաստով, զոր կուտային Հրեաները՝ իբրեւ տէրը այդ բառին:

Ահա թէ ինչո՞ւ պէտք է հետեւցնել, որ աշուղ, արաբերէնի մէջ արդէն անձանօթ, օտար է նաեւ թուրքերէնի: Այսքանը ընդունելէ վերջ, աւելորդ է պնդել թէ թուրքերը, վարպետ աշուղներ, Հայոց ընծայ բերեն աշուղական արւեստը: Չենք ուրանար, սակայն, որ թուրքերը եւս ունէին իրենց հին աշուղները: Թուրքերու Պատմութեան Քննական Յանձնախումբը, իր պրպտումներուն կարգին, խօսելով թուրք լեզուին եւ գրականութեան սելճուկեան շրջանի մասին, կը գրէ *) թէ բանականութեան եւ եւ ընկերային հաւաքոյթներու մէջ երեւան կուգային ժողովրդական բանաստեղծներ, որոնք քնվուզ**) կը նւագէին եւ տէսքաններ կերգէին, - ասոնք կը կոչ-

*) Թիւրք Թարիխի Թէթքիե ճէմիյէթի, Թարիխ, Բ. հատար, էջ 285:

**) Մէկ աղելարով նւագարան մը:

ւէին օգան: Արդ, եթէ թուրքերն էին, որ Հայոց սորվեցուցին աշուղական արւեստը ինչու օգան չկոչւեցան *) Հայ ժողովրդական երգիչներ եւ առին այլ անուն մը (աշուղ):

Մերժելով թուրքերու միջնորդութիւնը աշուղներու աւանդութեան տարածման մէջ, մեզի կը մնայ երկու ենթադրութիւն:

1 — Աշուղ կը ծագի արաբերէն աշըֆ բառէն:

Այս պարագային, աշուղականութիւնը կրօնական դոյն ունի: Վասնզի արաբերէնի մէջ աշֆ կը նշանակէ միստիսիզմ, եւ աշըֆ՝ միսթիք: Արդարեւ, ինչպէս նախորդ յօդածով յիշատակեցինք, բոլոր իսլամ աշըֆները, որ, Հնդկաստանէն մինչեւ Միջագետք, կը ճամբորդէին արքունիքէ արքունիք, միսթիք աստուածապաշտութեան մը նւիրեալ, արւեստագէտի շնորհներով օժտած, կրօնական գինովութեամբ մը տարած տաղանդներ էին եւ ուրիշ ոչինչ: Ասոնք, սուֆիներ, պէֆշաշիներ, մէվլէվիներ, որեւէ կապ չունին աշխարհիկ բանաստեղծութեան հետ: Աստուծային յափշտակութեան մը մէջ ինկած, կիսովին ուշաբարձ՝ անոնք կը խօսէին Աստուծոյ հետ կամ կը պատմէին իրենց տեսիլքները: Զեւով մը կը նմանէին երրայական մարգարէներուն, որոնք յաճախ ենթակայ էին ներքին տարօրինակ զգայալիւնութիւններու (hallucination): Եւ ժամանակ մը աշըֆ կը նշանակէր ոչ միայն միսթիք, այլ եւ երազատես, եթէ ոչ բանդազուշանքներու ենթակայ: Հետաքրքրական է այս տեսակէտով, Աշըք Էմինէ հանրմի պատմութիւնը: Տեսէք թէ ինչպէս կը պտմէ իր աշուղ դառնալը—

«Տասներկու տարեկան էի: Իրիկուն մը, աղօթքս վերջացնելէ վերջ, երկնցայ անկողինիս վրա: Քունս տարեր է: Երազիս մէջ տեսայ որ քանի մը հոգի մօտեցան ինծի, իրենց ձեռքին մէջ բաժակներ, որոնք լեցած էին օշարակով: Ուղեցի առնել եւ խմել: Երկուքը տւին, միւսը չտւին: Վերջը հասկեցայ որ այդ բաժակները լեցւած էին աշֆի օշարակով: Արթնալէս վերջ, զգացի որ ներսս մեծ փոփոխութիւններ տեղի ունեցան: Տեսակ տեսակ բանաստեղծութիւններ կարտասանէի: Հայրս ու մայրս շարեցան՝ տեսնելով այս

*) Եթէ բառերը պիտի առաջնորդեն մեզ՝ թուրքերուն ձեռով, այն ատեն կարելի է վէճ տեղծել վարձակ եւ վարսակ բառերուն հետ: Թուրքերը ունին վարսակ կամ վարսաղի անունով ժողովրդական եղանակներու արւեստ մը, որ շատ տարածած է, կըսեն, Գարամանի վաշկատուն ցեղերուն մէջ, իրենք եւս «վարսակ» կոչւած: Այդ «վարսակ»-ները չե՞ն յիշեցնէր միքէ մեր վարձակները, ի՞նչ պարունիները, որոնք իրենց շնորհը ցոյց կուտային երգի եւ նագարամի ընկերակցութեամբ՝ իշխանական եւ արքունական հանդէսութիւններու մէջ:

վիճակս: Մեծ հայրս ըսեր է որ իմ սերունդէս պիտի ելլէ աշըք մը, ափսո՛ս որ կին մը պիտի ըլլայ այդ: Ժամանակ անցնելէ վերջ՝ հայրս ալ հասկցաւ որ աշըք կ'մ, եւ ինծի սազ մը նւիրեց: Այնուհետեւ կերթայի ամայի վայրեր կամ գերեզմանները եւ սազ կը նըւագէի: Սատտէտտին Նիւզէթ կաւելցնէ որ Աշըք էմինէ հանրմ յօրինած է բազմաթիւ քիւրճիւններ եւ տէսքաններ, բայց ոչ ոք գրի առեր է, որովհետեւ բանդագուշանք կարծեր են:*)

Արեւելեան միսթիսիզմով թաթաւուն չէր որ օրինակ պիտի ծառայէր հայ աշուղներուն: Եթէ թրքարան քանի մը հայ աշուղներ, պէքթաշեան իրենց արտայայտութիւններով, սազ են առեր եւ ոտանաւորներ յօրիներ, անոնք եւս ոչ մէկ կապ ունին հայ աշուղական մեր հարստութեանց հետ:

Վարդապետական այս հսկայ տարբերութենէն զատ, դիտելի է նաեւ ուրիշ պարագայ մը, - մեր աշուղները, որ երբեք միսթիք չեն արաբերէն բառին նշանակութեամբ, ընդունելով որ փոխ առած են աշըք բառը Արաբներէն, ի՞նչպէս կը ձեւափոխեն զայն արեւելեան թուրքերէնի ձեւով: Արդարեւ աշուղ ձեւը եւս քննութեան կարօտ է՝ իր անհասկնալի արեւելացումով կամ թաթարացումով:

Եւ անմիջապէս կը տարւինք երկրորդ եղրակացութեան:

2 - Աշուղ աղաւաղումն է հայկական բառի մը, ասող:

Հին հայերէնի մէջ ասող, ասողիկ կը նշանակէ երաժիշտ, երգիչ: Պէտք է խոստովանիլ, որ չունինք վկայութիւններ թէ Հայոց մէջ կային դասակարգ մը երգիչներ, որոնք ծանօթ ըլլային ասողիկ անունով: Ասողիկ գործածւած է իբրեւ միայն տիտղոս: Բայց բառին իմաստը ենթադրել կուտայ, որ մեր պատմութեան մէջ եղեր են անհատներ՝ ծանօթ իրենց ասումներով, - երբ մեր երգիչները կրօնէին հայերէն ասել, կակնարկէին հայեցի տաղաչափութեան եւ երաժշտութեան:*) Դժուար չէ ենթադրել, որ հայերէն ասող բառը թաթարացած է՝ թերեւս շիոթութեամբ մը արար միսթիքներու անունին հետ (աշըք):

Բառին մասի այսքան քննութենէ վերջ, յաջորդով կը ներկայացրնենք աշուղին գիմագիծը արեւստագէտի իր բոլոր ստորոգելներով, համեմատութեամբ մը հայ, թուրք եւ ֆրանսացի աշուղներուն եւ իրենց ստեղծագործութիւններուն:

(Շարունակելի)

*) Հալք Շայրէքի, Սատտէտտին Նիւզէթ, հատոր Ա. էջ 30:

**) Քուչակի հայերէն կամ հայրէն «ասել» բացատրութիւնը կը ճշմանիկ է «այդ երգերը յագացած էին հայկական ոճով եւ հայկական երաժշտութեամբ», - Նախադետ Քուչակի Դիւանը, Ա. Զօպանեան, տղ. Փարիզ, 1902, էջ 20: